

Interneringssystemet som kriminalpolitikens barometer

Av professor INKERI ANTTILA, Helsingfors

Det finska interneringssystemet, som avser internering av s. k. farliga återfallsförbrytare i tvångsinrättning, har nyligen ändrats. Interneringsmöjligheterna har härvid radikalt begränsats. Den största delen av dem som förordnats till tvångsinrättning frigavs då den nya lagen trädde i kraft.

Vad är orsaken till denna utveckling? Den bör ses mot bakgrunden av det allmänna kriminalpolitiska klimatet i Finland. Institutet internering av farliga återfallsförbrytare återspeglar ganska markant förändringarna i detta klimat.

Internering på trettioalet

Den första interneringen i Finland tillkom i början av 1930-talet, d.v.s. under en tidsperiod då tendensen gick mot en skärpning av lagstiftningen. Lagens målsättning var klart att skydda samhället och isolera recidivisterna. Förutom komplicerade betingelser med hänsyn till strafftiden och antalet utståndna straff, förutsattes för internering, att vederbörande var "vådlig för den allmänna eller enskilda säkerheten". Lagen baserade sig på det s. k. dubbelspårighetssystemet: gärningsmannen dömdes av allmän domstol till normalt frihetsstraff, och först sedan han utstått största delen därav fattade ett organ kallat fängelsedomstolen beslut därom, huruvida han skulle fortsätta anstaltvistelsen i tvångsinrättning. Åtgärden benämndes "skyddsåtgärd" i den straffrättsliga litteraturen.

Under tiden efter förbudslagstiden då våldsbrottslighetsnivån var hög, hade det första finska interneringssystemets fäder förmodligen i tankarna gansterband, mot vilka samhället måste skydda sig genom internering. Säkerligen tänkte man i främsta rummet på brott med våldselement: misshandel, rån och våldtäkt. Verkligheten gestaltade sig annorlunda; efteråt uppgjorda tabeller visar, att majoriteten av de internerade utgjordes av egendomsbrottslingar, framförallt tjuvar. I tvångsinrättningen internerades årligen 30—50 personer och som ett resultat av långa interneringstider varierade antalet samtidigt internerade från 100 till 200.

Tvångsinrättningsfångarnas antal minskar — vad göra?

Om man kan förlita sig på den offentliga debatten, var alla — förutom naturligtvis internerna själva vilkas åsikter man inte

brydde sig om — under 1930- och 1940-talen tillfreds med interneringssystemet. Men sedan inträffade någonting man inte kunnat förutse: återfallsreglerna i strafflagen reviderades och som en följd av detta var man inte mera i stånd att förordna "tillräckligt många" recidivister till tvångsinrättningen. Då antalet internerade vid slutet av år 1938 var 173 fanns det vid slutet av år 1948 endast 116 internerade.

Representanterna för den "hårda linjen" började känna sig oroliga och yrkade att lagen skulle ändras så att internering skulle vara lättare än förr. Nu trodde man visserligen inte att det i landet skulle finnas hundratals våldsbrottslingar, som borde interneras. Man riktade däremot sökljuset mot andra vanemässiga förbrytare, som inte lät sig påverkas av vanliga straff. Vid den finska kriminalistföreningens årsmöte 1952 hälsade man "med stort intresse och stor tillfredsställelse" förberedelserna av den nya skärpta lagen. Om kroniska småtjuvar konstaterade man, att "det verkligen är alldeles onödigt att alltemellanåt frigiva dem från fängelset." Man riktade alldeles klart aggressionerna mot „sysslösa, till missbruk av alkohol och till annat vanartigt liv hemfallna vandrare“.¹⁾

Tvångsinrättningen fylls ångo

Den nya lagen trädde i kraft år 1953 och i den utvidgades interneringskriterierna. Lagens syftemål uppnåddes snabbt: antalet internerade ökade år för år. Då det i tvångsinrättningen år 1955 fanns 96 personer, var antalet internerade tio år senare 196; toppnoteringen presterades år 1967 då man hade 389 internerade.

Interneringsbehovet, som fortfarande avgjordes av fängelse-domstolen, varierade på ett oförklarligt sätt från år till år. Senare har man kunnat konstatera, att interneringarna ökade i antal under sådana år då det någonstans i landet inträffade grova — delvis ouppklarade — mord eller dråp. De som internerades hade naturligtvis ingenting att göra med dessa brott; de var det kriminalpolitiska systemets syndabockar.

Varför blev tvångsinrättningen inte en psykopalanstalt?

Även efter lagreformen bibehöll tvångsinrättningen i Finland klart sin karaktär av ordinärt fängelse. Den nya lagen från år 1953 medgav visserligen i princip, att förbrytare, som var i avsaknad av förståndets fulla bruk, kunde interneras på lösare grunder än andra brottslingar, men denna regel förblev i det närmaste en död bokstav. För de tvångsinternerade anordnade man inte heller någon särskild vård eller behandling. Dels torde detta ha

¹⁾ De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1951–52, s. 197–213, Stockholm 1953.

berott på den "hårda linjens" allmänna misstrogenhet mot psykiatrisk vård och rädsla för "daltande" med förbrytare, dels — och troligen i högre grad — därpå, att det i landet rådde läkarbrist, som hindrade kontrollsystemet från att i sin tjänst erhålla psykiatrisk arbetskraft. Kanske inverkade också den omständigheten, att en fängelsepsykiater — som skrev sin doktorsavhandling just om tvångsinternerade — var av den övertygelsen, att alla internerade var medfödda psykopater, som överhuvudtaget inte kunde botas.

I efterhand kan man vara glad över att man på 1950-talet inte ens gjorde ansatser att ombilda tvångsinrättningen till en psykopatinrättning i annat fall skulle ju en nedskrotning av systemet ha varit ytterst svår, om inte rent av omöjlig!

Vinden vänder

Också den utveckling, som år 1971 kulminerade i en radikal reform, bör tolkas mot bakgrunden av förändringen i det allmänna kriminalpolitiska klimatet i Finland. Det intresse för det mot avvikande beteende riktade kontrollsystemet, som på 1960-talet vaknade till liv, tog sig bl. a. uttryck i kritik av tvångsinrättnings-systemet. Ett av de första skriftliga inläggen i debatten var *Södermans* artikel, som hade det betecknande namnet „Förbrytare på burk“.²⁾

Till att börja med var man rätt försiktig. De första reformförslagen avsåg att förbättra de internerades rättsskydd; särskilt betonades behovet av försvarare vid fängelsedomstolen. Reformtrycket ökade likväl år för år med den påföljd att år 1967 tillsattes en kommitté för att reformera tvångsinrättningen i dess helhet.³⁾

Kommittén hade redan påbörjat sin verksamhet då år 1967 artikelsamlingen „Varning för vård“,⁴⁾ som kom att utöva ett djuptgående inflytande på den finska kontrollpolitiken, utkom. Detta verk riktade en svidande kritik mot en snedviden och skenlig vårdideologi. Som en följd av den uppkläring i tänkesättet som inträffade, yrkades härefter inte i något skede på inrättande av psykopatinrättningar — en tanke som framförts ännu i samband med bl. a. debatten under det föregående årtiondet. Det publicerades en undersökning om de mekanismer, som styrde urvalsprocessen vid internering och i denna påvisades än en gång egen-

²⁾ *Jacob Söderman*: Förbrytare på burk. JFT 1967, s. 389.

³⁾ Kommittén tillsattes omedelbart efter att justitieombudsman Risto Leskinen i en skrivelse till justitieministeriet (refererad i JO:s berättelse 1967, Helsingfors 1968, s. 10—13) fäst ministeriets uppmärksamhet vid bristfälligheterna i interneringslagstiftningen.

⁴⁾ *Lars D. Eriksson* (red): Varning för vård. Helsingfors 1967.

domsbrottslingarnas dominans.⁵⁾ De nya kriminalpolitiska påtryckningsgrupperna KRIM och NOVEMBERRÖRELSEN upp-tog mottarbetandet av tvångsinrättningen på sina program.

Lagreformens officiella tillkomstskeden

Omställningen i den officiella kriminalpolitiken var inte lika snabb. Den av tjänstemän sammansatta kommittén framförte i sitt betänkande av år 1969 relativt försiktiga reformförslag. Kommittén tillstod visserligen, att stöldsbrott inte nuförtiden mera kunde anses vara farliga i ordets gängse betydelse, om inte brottsobjektets värde var synnerligen stort eller i brottet ingick våldsmoment; kommittén var därför benägen att föreslå, att endast personer, som yrkes- eller vanemässigt utförde egendomsbrott, skulle kunna interneras. Men å andra sidan föreslog kommittén även en betydande utvidning, som avsåg våldsbrottslingar: de som begår grova våldsbrott skulle enligt kommittén kunna förordnas till tvångsinrättning redan p. g. a. ett brott.

Kommitténs medgifter kunde på papperet förefalla rätt så betydelsefulla. I realiteten skulle en lagreform i överensstämmelse med betänkandet endast resultera i ringa ändringar emedan de flesta egendomsbrottslingar i varje fall skulle ha klassificerats som yrkes- eller vanemässiga. Därför möttes kommitténs ställningstaganden också av hårt motstånd.

Laggranskningsrådets utlåtande var nästan lika försiktigt. Enligt det skulle man kunna internera bl. a. sådana egendomsbrottslingar som för brottets begående hade försett sig med vapen, sprängämne eller annat för våld lämpat redskap — en ordaydelse som i princip skulle ha gjort det möjligt att internera t. ex. en ung lagöverträdare som stulit varor från en kiosk i sällskap med en annan ung man som råkade ha en kniv i bältet.

Den avgörande förändringen i fråga om egendomsbrott inträffade först i regeringens proposition (nr. 176, 1970 rd.): egendomsbrottslingarna försvann slutligen ur bilden. Man uppfattade nu de tidigare tvångsinrättningsfångarna som småförbrytare. I stället för dem hade man ett nytt aggressionsobjekt: våldsbrottslingarna. I motsats till förenämnda kommittébetänkande uppfattades farlighet i regeringens proposition som sådan farlighet, vilken kommer till uttryck i våldsbrott; detta berodde givetvis på att i dessa tider hade våldsbrottslighetens — verkliga eller skenbara — ökning tilldragit sig stor offentlig uppmärksamhet. Mottot blev alltså: tvångsinrättning behövs, men inte för egendomsbrottslingar utan för våldsförbrytare.

Våldsbrotten var till den grad aktuella att man alltså i regerin-

⁵⁾ *Olavi Heinonen & Paavo Perovuori*: Vaarallisten rikoksennuusijain valikoituminen. JFT 1969, s. 431.

gens proposition föreslog att internering skulle kunna vara möjlig tom. på grund av ett brott. Detta ytterst betänkliga unantag från huvudregeln utgick emellertid under behandlingen i lagutskottet tack vare en lagmotion, (*Friberg* m. fl., lagmotion 415). Sålunda undgick man den möjligheten att internering, i enlighet med vad som sades i denna motion, skulle ha kunnat användas "som ett osakligt medel för att tillfoga tilläggslidande i fall, som häftigt upprört allmänheten."

Den nya lagens innehåll

Interneringslagens viktigaste lagrum, 1 §, som definierar förutsättningarna för internering i tvångsinrättning, ändrades tvenne gånger, 23. 4. och 18. 6. 1971. Stadgandet fick följande innehåll:

§ 1

Dömes förbrytare

- 1) för mord, dråp eller grov misshandel, för rån eller våldtäkt, varvid grovt våld använts, för mordbrand, som förorsakat livsfara, eller för annat brott, som ådagalägger grov våldsamhet eller synnerlig farlighet för annans liv eller hälsa, eller
- 2) för i en gärning begångna brott eller fortsatt brott, vari sådan våldsamhet eller farlighet ingår, eller
- 3) för dylik våldsamhet eller farlighet utvisande försök till eller delaktighet i brott

till frihetsstraff på viss tid, minst två år, må domstolen under i denna paragraf stadgade förutsättningar då den dömer honom till straff samtidigt på yrkande av allmänna åklagaren besluta, att den dömd kan förordnas till internering i tvångsinrättning såsom i denna lag stadgas.

Förutsättningen för i 1 mom. avsett beslut av domstol och för internering i tvångsinrättning är dessutom, att förbrytaren under den tid av tio år, som föregått brottet, gjort sig skyldig till brott, som ådagalägger grov våldsamhet eller synnerlig farlighet för annans liv eller hälsa, samt att han på grund av omständigheter, som framgå av hans brott och övrig utredning om hans person uppenbarligen bör anses synnerligen farlig för annans liv eller hälsa.

Ovan i denna lag avsedd förbrytare benämnes farlig återfallsförbrytare.

Den i lagen nämnda brottsförteckningen är inte fullt entydig, emedan "rån varvid använts grovt våld" och under liknande förhållanden begången våldtäkt inte är i strafflagens brottskatalog särskilt definierade rekvisit. Läget kompliceras ytterligare därav, att lagen i fråga om våldsbrott inte förutsätter uppsåt; i regeringens proposition nämns tvärtom som vissa möjliga fall "i en gärning begånget" rattfylleri och grovt trafikbrott. Exemplet torde

reflektera den i den kontrollpolitiska debatten ännu idag stundom framförda tanken, att man bör bestraffa strängare sådana brott — även culpösa — som har döden som följd. Detta skulle innebära ett återuppväckande av principen om ansvar för objektivt överskott, en princip som inte överensstämmer med nya strömningar inom den finska kriminalpolitiken. Användningen av internering för culpösa brott bör motarbetas.

Det mest problematiska är att definiera omfånget för begreppet ”brott som ådagalägger synnerlig farlighet för annans hälsa”. Hälsobegreppet som straffrättsligt skyddsobjekt utvidgas oavbrutet: nuförtiden förstås med hälsa även mental hälsa. I motiven till regeringens proposition nämns i detta sammanhang som en perifer brottsgrupp narkotikabrotten. Ett bättre exempel på hur aktuella kontrollpolitiska teman återspeglas i en ny lags förarbeten står knappast att finna!

Framtidsperspektiv

Redan medan den nya lagen utarbetades minskade de internerades antal: då lagen trädde i kraft den 1. 8. 1971 fanns i tvångsinrättningen 252 internerade. Enligt den nya lagen skall i fråga om var och en av de internerade skilt för sig prövas, huruvida vederbörande uppfyllde lagens interneringskriterier; om detta inte var fallet, skulde han försättas på fri fot. När detta skrivs (1. 9. 1971) finns i tvångsinrättningen kvar endast 23 personer.

Då i augusti 1971 samtidigt närmare 200 personer frigavs från tvångsinrättning, vidtog fängvårdsmyndigheterna och Kriminalvårdsföreningen på förhand särskilda föranstaltningar: varje frigivens situation undersöktes skilt för sig, hemkommunerna uppmanades ge de frigivna all möjlig hjälp och härbärgen för inkvartering iståndsattes i de största städerna. Trots detta ger den individuella prognosen för de frigivna inte anledning till särskild optimism. Flertalet hade varit insatta under längre tid och mängen har alkoholproblem. Samhället erbjuder dem inte några lämpliga skyddsarbetsplatser. En långvarig anstaltvistelse, vilken i verkligheten nästan gör det omöjligt att få arbete, duger inte ens som grund för arbetsoförmögenhetspension. Man kan därför förutse, att en betydande del av de frigivna relativt snart kommer i fängelse på nytt. Sannolikt blir de dock inte tvångsinrättningsfångar. Deras kriminalitet kommer uppenbarligen att följa samma banor som förut: majoriteten kommer att utföra samma slags egendomsbrott, som på sin tid förde dem till tvångsinrättningen. Då de bestraffas för dessa brott kommer deras strafftider att vara tidsbestämda.

Den nya lagens ändamålsenlighet får givetvis inte bedömas på basen av de frigivnas återfallsfrekvens; de på fri fot försatta var det gamla systemets offer. Däremot är det av intresse att dryfta

tvångsinrättningens framtid. Riksdagens grundlagsutskott uttalade redan år 1967 (betänkande nr. 1) och lagutskottet år 1971 (betänkande nr. 3) ett önskemål att hela systemets ändamålsenlighet skulle undersökas. Till riksdagen har nyligen även avgetts en hemställningsmotion att tvångsinrättningen i dess helhet skulle avskaffas (*Juvela m. fl.*, hemställningsmotion nr. 61, 1970 rd.).

Kommer tvångsinrättningen att fortbestå? Finns där om tio år ånyo några hundra personer, denna gång förutom våldsbrottslingar även narkotikaförsäljare och sexualförbrytare? I dagens läge finns det knappast någon i Finland, som håller detta för sannolikt. Men i realiteten kommer utvecklingen även i framtiden att reflektera det allmänna kriminalpolitiska klimatet. Också i fråga om osannolika möjligheter är det därför skäl att vara på sin vakt.

Inkeri Anttila